

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2011 metai

2

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2011

2

Vilnius 2012

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2011

2

Vilnius 2012

UDK 947.45
Li 237

Žurnalo leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA

NACIONALINĖ LITUANISTIKOS PLĖTROS 2009–2015 METŲ PROGRAMA
Finansavimo sutartis Nr. LIT-2-65

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

Alfonsas EIDINTAS
Vilniaus universitetas

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)
Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ
Lietuvos istorijos institutas

Bronius MAKAUSKAS
Vytauto Didžiojo universitetas

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Kultūros, filosofijos ir meno institutas

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA
Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)
Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas

Joachim TAUBER
Šiaurės Rytų institutas Liuneburge

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing

Recenzijos skelbiamos duomenų bazėje recensio.net
Reviews appearing in this journal are published in recensio.net

ISSN 0202-3342

© Lietuvos istorijos institutas, 2012
© Straipsnių autoriai, 2012

MOKSLO GYVENIMAS

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTO MOKSLINĖS VEIKLOS 2011 METAIS APŽVALGA

Kaip jau tampa įprasta, 2011 m. pradžia buvo nerimastinga: Instituto biudžetas pagal iš Valstybės biudžeto tiesiogiai skirtas lėšas buvo deficitinis – trūko lėšų daugiau nei vieno mėnesio atlyginimams. Neramino ir laukta mokslinio darbo organizavimo pertvarka, tiksliau, Švietimo ir mokslo ministerijoje rengta Ilgalaikių institucinių mokslinių tyrimų ir eksperimentinės (socialinės, kultūrinės) plėtros programų inicijavimo, tvirtinimo, vykdymo ir vertinimo tvarka. Buvo planuojama, kad pagal ilgalaikes programas bus pradėta dirbti nuo liepos 1 d. O tai reiškė, kad 2011 metų dalį darbo laiko mokslininkai ir administracija turės skirti jų parengimui ir tvirtinimui.

Metų eiga iškėlė dar daugiau klausimų ir uždavinių. Netikėtai balandžio mėnesį vėl atgimė humanitarinių ir socialinių institutų pertvarkos projektas. Lituanistinių institutų direktoriai buvo informuoti apie Švietimo ir mokslo ministerijos rengiamą institutų sujungimo planą. Institutų vadovams buvo pranešta, kad artimiausiu metu bus pradėtas vieno valstybės mokslo instituto kūrimas iš keturių veikiančių lituanistinių institutų. Atviraime institutų vadovų laiške buvo išdėstytas tokių sumanymų nepagrįstumas, atkreiptas dėmesys, kad skubus tokių sprendimų vykdymas nebeleistų argumentuotai diskutuoti dėl lituanistikos mokslo plėtros, kurios strategijai parengti Vyriausybėje buvo sukurta Lituanistikos plėtros komisija. Beje, iki šiol neužbaigusi darbo. Lituanistinių institutų sujungimo planą buvo atsisakyta, tačiau garantijų, kad jie neatgims, neturime iki šiol. Nuolatinis institutų veiklos nestabilumas verčia gyventi šia diena, todėl nepalanku planuoti ilgesnę mokslinių tyrimų perspektyvą.

Nepadėjo moksliniam tiriamajam darbui ir vis labiau išsikerojanti mokslo biurokratizacija. Finansinių sąmatų ir ataskaitų, dalykinių ataskaitų rengimas atima daug laiko. Iš administracijos nemažai laiko atėmė spalio–lapkričio mėnesiais Švietimo ir mokslo ministerijos vykdytas Instituto veiklos auditas. Galima viltis, kad jo metu atskleisti trūkumai padės efektyviau organizuoti Instituto veiklą.

Nepaisant gana sudėtingų veiklos sąlygų – finansavimo stokos, tebesitęsiančios mokslo reformos ir su ja susijusių veiklos pertvarkymų, programinės ir projekcinės veiklos persipynimo keliamų sunkumų – 2011 m. Institutas sėkmingai įgyvendino savo veiklos tikslus, kurių pagrindinis neabejotinai yra moksliniai tyrimai.

Mokslinė veikla buvo organizuota pagal patvirtintas Instituto mokslo veiklos kryptis, įtvirtintas Instituto įstatuose. *Fundamentinių mokslų srityje*: 1. Lietuvos visuomenės ir valstybės raida iki XXI a. pradžios (istorija, istoriografija, pagalbiniai istorijos mokslai ir kt). 2. Lietuvos archeologija, proistorės tyrimai. 3. Lietuvos etnologija: kultūrinis, socialinis ir teritorinis tapatumas. *Taikomųjų mokslų srityje*: Lietuvos istorijos šaltinių (Lietuvos Metrikos ir kitų) tyrimas ir skelbimas. *Mokslo taikomosios veiklos srityje*: Lietuvos miestų atsiradimas ir raida (istorija ir archeologija).

Igyvendindamas savo tikslus – vykdyti ilgalaikius mokslinius fundamentinius ir taikomuosius Lietuvos valstybės, visuomenės ir lietuvių tautos priešistorės, istorijos, Lietuvos etninės kultūros tyrimus – Institutas mokslinę veiklą organizavo per mokslines programas. 2011 m. vykdytos šios programos:

1. Akademinė Lietuvos istorija (2001–2011) (prof. habil. dr. J. Kiaupienė);
2. Lietuva Europoje: kultūrinės sąveikos archeologiniais duomenimis (2007–2011) (doc. dr. V. Šimėnas);
3. Pagalbiniai istorijos mokslai (2007–2011) (doc. dr. E. Rimša);
4. Lietuvos Metrikos ir kitų istorijos šaltinių tyrimas ir publikavimas. D. 2 (2011–2015) (dr. A. Dubonis);
5. Tapatybė erdvėje ir laike: lokalių bendruomenės (2007–2011) (dr. V. Savoniakaitė);
6. Lietuvių etninės kultūros atlasas. Papročiai. D. 2 (2007–2011) (dr. Ž. B. Šaknys);
7. Lietuvos miestų socialinė topografija XIV–XX a. D. 2 (2009–2013) (dr. G. Vaitkevičius);
8. Atminties kultūra Lietuvoje 1918–2009 m. (2009–2013) (habil. dr. A. Nikžentaitis);
9. Lietuvos visuomenės tradicinis elitas: bajorų ir dvasininkų luomų pokyčiai modernizacijos salygomis (XIX a. – XX a. pr.) (2010–2015) (habil. dr. T. Bairašauskaitė).

2011 m. pradžioje naujam etapui buvo patvirtinta programa „Lietuvos Metrikos ir kitų istorijos šaltinių tyrimas ir publikavimas“ (2011–2015) (dr. A. Dubonis). Bent penkios iš minėtų programų buvo baigiamosios. Todėl metų pabaigoje programos „Akademinė Lietuvos istorija“, „Lietuva Europoje: kultūrinės sąveikos archeologiniais duomenimis“, „Pagalbiniai istorijos mokslai“, „Tapatybė erdvėje ir laike: lokalių bendruomenės“ ir „Lietuvių etninės kultūros atlasas. Papročiai. D. 2“ pateikė baigiamąsias savo veiklos ataskaitas. Instituto mokslo taryba patvirtino visų programų ataskaitas. Programos baigtos gerais rezultatais – išleistuose arba parengtuose monografiniuose darbuose, dešimtyse straipsnių apibendrinti mokslinių tyrimų rezultatai, pateiktos naujos išvalgos, numatytos naujos tyrimų kryptys.

Stabiliai ir sėkmingai dirbo ir kitos tęsiamos Instituto programos, tai rodo ir darbo rezultatai – publikacijų skaičius.

Tačiau sėkmingai įgyvendinti Instituto programos trukdo finansinių išteklių stoka papildomų veiklų, tokių kaip etnologinės ar archeologinės ekspedicijos, komandiruotės į archyvus, laboratoriniai tyrimai ar programinės įrangos įsigijimas, finansavimui. Tėka konstatuoti, kad nors dalis mokslo institucijų finansavimo buvo perkelta į projekcinę finansavimą per Lietuvos mokslo tarybą, ši mokslo rėmimo forma esminio postūmio sprendžiant šias problemas nesuteikė, nors tam tikrų galimybių davė. Etnologus iki šiol iš dalies gelbėjo Kultūros ministerijos projektai, archeologus – Kultūros paveldo departamento bei užsakovieji archeologiniai tyrimai, bet jų apimtys labai sumažėję. LMT brangių istorikų tyrimų užsienio archyvuose nėra linkusi finansuoti, nebent tai yra integrali LMT projekto dalis. Instituto mainų programa gelbsti tik iš dalies. Taigi įsisenėjusi papildomų veiklų finansavimo problema išlieka.

2011 m. buvo parengtos ir Lietuvos mokslo tarybos ekspertų įvertintos ilgalaikės mokslo programos. Institutas svarstymui ir tvirtinimui pateikė keturias ilgalaikes programas: „Lietuvos Metrikos ir kitų šaltinių tyrimas ir publikavimas“, „Visuomenės struktūros, socialinė sąveika ir jos poveikis valstybės raidai (Naujieji laikai)“, „Vėluojantis nacijos formavimasis: lietuvių atvejis?“, „Vilniaus istorija. Tyrimai“, kurios buvo arba naujai sukurtos, arba sukurtos performuojant, neretai papildžius ir išplėtus jau veikiančias institucines programas. Ekspertai teigiamai įvertino Instituto programą, po nedidelių pataisymų Lietuvos mokslo taryba joms pritarė, o švietimo ir mokslo ministras 2012 m. vasario 23 d. įsakymu Nr. V-323 „Dėl ilgalaikių institucinių mokslinių tyrimų ir eksperimentinės (socialinės, kultūrinės) plėtros programų patvirtinimo“ jas patvirtino. 2012 m. dalis Instituto mokslinės veiklos jau vyks pagal ilgalaikes programas. Ilgalaikių programų etatai finansuojami iš Instituto biudžeto lėšų, jokių papildomų išteklių joms įgyvendinti negauta. Vadinasi, dirbant pagal šias programas, susiduriama su moksliniams tyrimams reikalingų veiklų finansavimo problema, tokia pat kaip ir kitų Instituto programų atveju. Prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės sudaryta darbo grupė „Dėl lituanistikos tyrimų ir socialinės, kultūrinės plėtros finansavimo tobulinimo“ pasiūlė LMT numatyti tikslią programą institucinių ilgalaikių mokslinių tyrimų programų sąlygoms sudaryti. Jeigu šis pasiūlymas būtų priimtas, tai neabejotinai sudarytų kur kas palankesnes sąlygas ilgalaikėms programoms įgyvendinti. Kol kas dar yra daug neaiškumų dėl atsiskaitymo tvarkos, tarpinių ir galutinių ataskaitų vertinimo. Tačiau LMT ketinimai parengti ilgalaikių programų rengimo, vykdymo, ekspertavimo ir atsiskaitymo už jas tvarkos aprašą situaciją padarytų daug aiškesnę ir skaidresnę.

Ilgalaikių programų idėjoje slypėjo mintis apie tokių programų visuomeninį aktualumą ir reikšmingumą. Ilgalaikių programų temų teikimas svarstyti visuomenei ir suinteresuotoms valstybinėms institucijoms turėjo realizuoti siekį leisti visuomenei ir suinteresuotoms institucijoms dalyvauti nustatant valstybinių institutų mokslinių tyrimų temas. Deja, pasiūlymų buvo pateikta labai mažai, o pateiktuose neatsižvelgta į institutų veiklos specifiką ir susiklosčiusį tyrimų temų pasiskirstymą tarp atskirų mokslinius tyri-

mus vykdančių institucijų. Tačiau ilgalaikės programos dar labiau padidino įtampą tarp griežtai ir tiksliai penkeriems metams planuojamų tyrimų ir *ad hoc* išskylančių politinių, visuomeninių, istorinių aktualijų, lokalių bendruomenių poreikių, reikalaujančių istorinių tyrimų ar istoriko nuomonės. Įtempti mokslinių tyrimų planai palieka mažai galimybių mokslininkams atsiliiepti į tokias aktualijas. Žinoma, dalį jų galėtume planuoti iš anksto (turimos mintyse įvairios istorinės datos ir sukaktys), tačiau kita dalis vis tiek liks neplanuotų ir netikėtų, o požiūris, kad Instituto darbuotojai visada turi būti pasirengę vykdyti visus pageidavimus – labai gajus.

Vis žymesne Instituto mokslinio gyvenimo dalimi tampa Lietuvos mokslo tarybos ir mažesniu mastu kitų institucijų finansuojami projektai. Per projektus finansuojama jau nemaža dalis tyrimų, mokslinių išvykų, visos konferencijos bei vienkartinį ir tęstinių leidinių leidyba. 2011 m. Instituto mokslininkai vykdė net 42 projektus: 34 finansavo Lietuvos mokslo taryba, 3 – Kultūros rėmimo fondas, 4 – Užsienio reikalų ministerija, 1 – valstybės įmonė „Lietuvos geležinkeliai“. Net 25 iš šių projektų buvo tiriamieji (iš jų LMT finansuojami – 22), 4 – konferencijų organizavimas (LMT – 3) ir 13 – socialinės plėtros ir sklaidos projektai (LMT – 9). Kaip partneris Institutas dalyvavo Vilniaus universiteto projekte „Archeolitas“. Vien tik iš projektų lėšų buvo leidžiami Instituto tęstiniai leidiniai, monografijos, šaltinių publikacijos, straipsnių rinkiniai ir kt., finansuotas konferencijų organizavimas. 17 LMT finansuojamų projektų tęsėsi nuo 2009 ar 2010 m. ir 18 pradėta įgyvendinti 2011 m. Tarp pastarųjų paminėtinas pirmas ir kol kas vienintelis Instituto mokslininkų laimėtas visuotinės dotacijos projektas – dr. Agnės Čivilytės „Technologija ir visuomenės raida priešistorėje: Bronzos amžiaus dirbinių tyrimas“. Mokslininkų iniciatyva parengtų projektų grupėje laimėjo 3 projektai (iš 4 pateiktų paraiškų), Lituanistikos plėtros programoje – 11 (iš 17 paraiškų), iš mokslinių renginių programos finansuotos 2 konferencijos. Nors konkurencija didėja, ypač Lituanistikos plėtros programoje, tačiau Instituto mokslininkų pateikiamų paraiškų sėkmės procentas lieka palyginti aukštas – abiejose programose kartu paėmus – 67 proc. Šiuo metu projektuose dirba jau daugiau nei pusė Instituto mokslininkų (46), dalis jų – net keliuose vienu metu. Taigi projektinė veikla tampa daugelio mokslininkų kasdienio mokslinio gyvenimo dalimi ir tai kelia nemažai problemų. Svarbiausios – gebėjimas aiškiai ir skaidriai atskirti projektinius tyrimus nuo pagal Instituto programas atliekamų tyrimų, vengiant dvigubo finansavimo už tą patį darbą. Kita problema – gebėjimas įvertinti savo jėgas ir galimybes ir paskirstyti jas taip, kad būtų įgyvendinamos ir Instituto programos, ir projektai. Deja, ne paslaptis, kad dažniausiai dėl projektų aukojami Instituto planai. Dėl šios situacijos tam tikru mastu (bet tik tam tikru mastu) kalti ir maži atlyginimai, verčiantys ieškoti daugelio darbų siekiant užsitikrinti pakenčiamą gyvenimą. Kita vertus, darbų, tyrimų, kuriuos būtina reikia atlikti, yra gerokai daugiau, nei juos galinčių atlikti žmonių. Tačiau mokslo finansavimas neleidžia ženkliau didinti tyrėjų skaičiaus, o pritraukiami per projektus situacijos nekeičia. Tokiu būdu daugelio mokslininkų darbo krūviai yra nepaprastai išaugę, tampa sunku

įgyvendinti visus planus, nukenčia tyrimų kokybę, kaip ir pačių mokslininkų gyvenimo kokybę. Tačiau šiomis aplinkybėmis visgi negalima pateisinti Instituto programų planų „dengimo“ projektiniais darbais.

Šioje situacijoje ypač neigiamai išryškėja Lietuvos istorijos mokslo infrastruktūros atsilikimas ir silpnumas. Išvystyta mokslo infrastruktūra leistų užtikrinti tyrimų intensyvumo ir efektyvumo augimą ne vien tyrėjų psichinių ir biologinių galių sąskaita. Mokslo išteklių skaitmeninimo darbai tik pradėti, o ir suskaitmenintų priemonumas dažnai labai ribotas, dėl lėšų stygiaus siaurinamas duomenų bazių repertuaras, bibliotekoms stinga lėšų užsienio leidiniams, Valstybės istorijos archyvo dokumentų bazės informacinis parengimas XIX a. lygio, o daugelio dokumentų saugyklų įsivesti mokesčiai už kopijavimo paslaugas gražina tyrėjus į XIX amžių, skirtumas tik tas, kad žąsies plunksnas keičia nešiojami kompiuteriai.

Instituto tyrėjų, podoktorantinių studijų stažuotojų ir doktorantų intensyvios mokslinės veiklos rezultatas – 2011 m. paskelbti mokslo darbai. Instituto mokslininkai 2011 m. parengė ir paskelbė 23 (2010 m. – 25; 2009 m. – 22; 2008 m. – 23) dideles publikacijas, t. y. monografijas, šaltinių publikacijas, straipsnių rinkinius (iš jų 4 su kitomis institucijomis ar kitų institucijų mokslininkais) ir 3 informacinius-bibliografinius leidinius (Lietuvos Metrikos naujienų lietuviškas ir rusiškas leidiniai, disertacijų tezės). Tai šiek tiek mažiau, nei buvo praėjusiais rekordiniais metais, kai paskelbti 25 leidiniai. Iš minėtų 23 leidinių 9 yra monografijos ir sintezės, 10 šaltinių publikacijų, 3 straipsnių rinkiniai, 1 enciklopedija. LMT finansuojamo projekto dėka išibėgėjo daugiatomės Lietuvos istorijos leidyba – 2011 m. išleisti du jos tomai, skirti XIII–XIV ir XIX amžiams (pastarasis – ne iš projekto lėšų). Pirmąsias savo monografijas išleido jauni mokslininkai Saulius Grybkauskas, Vilius Ivanauskas ir Vasilijus Safronovas. Eilinėmis skaičiumi, bet jokiu būdu ne turiniu monografijomis gali didžiuotis patyrę mokslininkai Tamara Bairašauskaitė, Vitalija Stravinskienė, Eugenijus Svetikas. Kaip paprastai Institutas sėkmingai įgyvendina savo veiklos tikslą – „kaupiti, sisteminti ir skelbti Lietuvos istorijos šaltinius“. 2011 m. pasirodė fundamentalaus šaltinio – Mato Pretorijaus „Prūsijos įdomybių“ IV tomas (sudarė Ingė Lukšaitė); didžiulio skaitytojų dėmesio sulaukė Vilijos Gerulaitienės parengtas Teodoro Lepnerio „Prūsų lietuvis“; jau tradiciškai kasmet pasirodo po Mykolo Römerio „Dienoraščio“ tomą (rengia Rimantas Miknys). LMT finansuojamas projektas labai paskatino Lietuvos Metrikos leidybą ir vien 2011 m. Instituto leidykla išleido keturis Lietuvos Metrikų tomus, iš kurių tris parengė Instituto tyrėjai (D. Baronas, D. Antanavičius, A. Dubonis, I. Ilarienė, L. Karalius). Pradėta leisti XVII a. vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltinių serija (sudarė E. Meilus), taip pat vėl atnaujintas inventorių publikavimas, paskelbiant XVI a. Upytės valsčiaus inventorių (A. Kaminskas). 8–9 stambios šaltinių publikacijos kasmet Institutą daro neginčijamu istorijos šaltinių rengimo ir leidybos centru Lietuvoje, o Lietuvos Metrikos – visose buvusiose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėse.

2011 m. parengti trys straipsnių rinkiniai. Tai istorijos atminčiai skirtas A. Nikžentaičio sudarytas rinkinys ir V. Sirutavičiaus bei D. Staliūno sudarytas straipsnių rinkinys anglų kalba, skirtas lietuvių ir žydų santykių problematikai. Institutas prisidėjo prie straipsnių rinkinio, sudaryto pagal Liublino unijai skirtos konferencijos pranešimus, parengimo (kartu su Nacionaliniu muziejumi Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai). „Lietuvos etnologijos ir antropologijos enciklopedijos“ pasirodymas (sudarytoja Vida Savoniakaitė) vainikavo kelerių metų beveik visų Lietuvos etnologų darbą.

Įvairiuose moksliniuose leidiniuose paskelbtos 254 publikacijos, o neskaičiuojant mažesnių nei 0,25 autorinio lanko apimties darbų, – 215 (2010 m. – 199, 2009 m. – 201). Taigi publikacijų daugiau nei 2010 m., bet 2011 m. labai daug prisidėjo etnologų darbų, paskelbtų „Lietuvos etnologijos ir antropologijos enciklopedijoje“. Atmetus šiuos darbus, publikacijų skaičius būtų net mažesnis. Neramina ir jau keletą metų pastebima tendencija – mažėjantis mokslinių straipsnių skaičius recenzuojamuose, ypač periodiniuose mokslo leidiniuose. 2011 m. tokių straipsnių paskelbta 86 (preliminarūs duomenys) (2010 m. – 113; 2009 m. – 114; 2008 m. – 133). Situaciją galima aiškinti keliomis aplinkybėmis: tai ir darbas projektuose, kuriuose numatyti didesnės apimties darbai atsiskaitant tik rankraščiais, t. y. publikacijos pasirodymas nukeliamas į ateitį; tai ir grupės mokslininkų ypač intensyvus darbas, užėmęs didžiąją dalį jų laiko, prie „Lietuvos istorijos“, padidėjęs dėmesys didesnės apimties darbams – monografijoms ir šaltinių publikacijoms. Kita vertus, nemažai publikacijų pasirodo įvairiuose straipsnių rinkiniuose, taip pat ir užsienyje, kurie ne visada atitinka Lietuvoje keliamus recenzuojamų leidinių reikalavimus. Įtakos gali turėti ir nors nedaug, bet visgi sumažėjęs mokslininkų skaičius per pastaruosius keletą metų ir kintanti mokslininkų kolektyvo struktūra. Tačiau šie paaiškinimai visgi nepateisina publikacijų skaičiaus mažėjimo, kuris ne tik atsiliepia mūsų institucijos kaip ir kitų institucijų tęstinių leidinių sudarymui, bet ir Instituto mokslinės produkcijos kiekiui, o tuo pačiu tam tikru mastu ir jo finansavimui.

Šiuolaikinėje mokslo politikoje ypač pabrėžiamas tarpdiscipliniškumas ir tarptautiškumas, nuolat pastebint, kad šiais požiūriais Lietuvos humanistika yra ypač pažeidžiama. 2011 m. birželio 20 d. Institute buvo surengtas seminaras humanitarinių mokslų tarpdalykiškumui aptarti „Humanitarinių mokslų tarpdalykiškumas: padėtis ir perspektyvos“. Nors seminaro metu konstatuota, kad reikia daugiau tarpinstitucinio bendravimo, galimybių susipažinti su įvairių institucijų mokslininkų tyrimais, kurios paskatintų bendrų tarpdisciplininių projektų rengimą, tačiau esminių poslinkių neįvyko. Nors Miestų tyrimų skyriaus mokslininkai pristatė savo tyrimus Lietuvių kalbos institute ir Lietuvių literatūros ir tautosakos institute, tačiau apskritai tai didesnės įtakos nepadarė. Tarpdisciplininiai tyrimai klostosi natūraliai pagal tyrimo problematikos ir objekto poreikį. Šiuo požiūriu labiausiai pažengę yra archeologai (Archeologijos ir Miestų tyrimų skyriai), ne tik bendradarbiaujantys su gamtos ir tikslųjų mokslų atstovais, bet ir taikantys jų metodus savo tyrimuose. Istorikų projektuose taip pat pasitelkiami ir pagalbą sociologai, antropologai, filologai. Instituto organizuojamose konferencijose dažniausiai taip pat telkiami įvairių

institucijų ir disciplinų atstovai. Tarpdalykiškumas labiausiai realizuojamas vykdant projektus, bet sudėtinga jį įgyvendinti Instituto arba ilgalaikėse programose. Kita vertus, reikėtų pastebėti ir tai, kad nors esame skatinami glaudžiau bendradarbiauti su kitų humanitarinių institucijų kolegomis, tačiau archeologijos ir istorijos mokslo raida labiau skatina bendrus tyrimus su socialinių, gamtos ir tikslųjų mokslų atstovais.

Mokslinių tyrimų tarptautiškumo požiūriu 2011 m. taip pat neatnešė esminio proveržio, greičiau galėtume juos įvardyti tradicijos tęsimo metais, nors būta kai kurių išskirtinių įvykių. Kaip paprastai dalis publikacijų pasirodė užsienyje – 43 (20 proc. visų publikacijų), tiek pat kiek ir 2010 metais. Nepasikeitė ir šių publikacijų geografija, tai šalys, su kuriomis mus sieja bendra istorija – Lenkija, Rusija, Baltarusija. 2011 m. Ukrainoje išleistas periodinio leidinio *Народна творчість та етнографія* numeris, skirtas Lietuvos etnologijai pristatyti. Tačiau būta publikacijų ir Vokietijos, JAV mokslinėje spaudoje (11 pozicijų). Kaip minėta, Budapešte, Centrinio Europos universiteto leidykloje išleistas V. Sirutavičiaus ir D. Staliūno sudarytas straipsnių rinkinys anglų kalba *A Pragmatic Alliance: Jewish-Lithuanian Political Cooperation at the Beginning of the 20th century*, kur kas platesnei mokslo visuomenei pristatantis žydų ir lietuvių politinį bendradarbiavimą XX a. pirmojoje pusėje nagrinėjančius Lietuvos ir užsienio mokslininkų straipsnius.

Tradicinė mūsų tyrimų rezultatų tarptautinės sklaidos forma yra ir tarptautinės konferencijos. Lietuvoje tarptautinėse konferencijose perskaityti 49 pranešimai, o užsienyje – 48 (2010 m. – 46). Dalyvauta konferencijose ir pranešimai skaityti Anglijoje, Austrijoje, Estijoje, Graikijoje, Latvijoje, JAV, Lenkijoje, Moldovoje, Portugalijoje, Prancūzijoje, Rusijoje, Slovėnijoje, Suomijoje, Turkmėnistane, Ukrainoje, Vengrijoje, Vokietijoje. Kaip ir publikacijų, taip ir konferencijų pagrindiniu partneriu išlieka Lenkija. Kviestiniai pranešimai perskaityti seminaruose Justo Lybigo universitete Gysene (Vokietija), Bazelio universitete (Šveicarija), Ludvigo Maksimiliano universitete Miunchene (Vokietija), universitete Heidelberg (Vokietija).

Tarptautiniams ryšiams megžti ir plėtoti, ypač asmeninių santykių pagrindu, taip pat Instituto mokslininkų tyrimų rezultatams skleisti svarbios Instituto rengiamos tarptautinės konferencijos. 2011 m. LII kartu su partneriais surengė ne vieną tarptautinę konferenciją, daugumą kurių galima pavadinti tradicinėmis.

2011 m. vasario 6–7 d. Londone LII ir Londono universitetinis koledžas (UCL) surengė tarptautinę konferenciją „Jokių paprastų istorijų: lietuvių–žydų santykiai tarp koegzistencijos ir smurto“ (medžiaga bus publikuota žurnale *Jahrbuch für Geschichte des Antisemitismus*). Tam tikra prasme tradicine šią konferenciją galima vadinti todėl, kad 2009 m. su tuo pačiu Londono universitetiniu koledžu taip pat Londone jau buvo surengta tarptautinė mokslinė konferencija (skirta LDK). 2011 m. konferencijoje mokslininkai iš Lietuvos, Izraelio, Anglijos, Vokietijos bei JAV ramiai ir akademiškai diskutavo apie lietuvių–žydų santykius XIX–XX a. Šios konferencijos sėkmė ypač džiugina, nes trukdžių ją surengti buvo įvairių. Apie renginį buvo rašoma Lietuvos, Izraelio, Junginės Karalystės masinės informacijos priemonėse.

Institutas kartu su Lietuvos Respublikos Seimo Užsienio reikalų komitetu bei Lenkų biblioteka Paryžiuje spalio 27–28 d. organizavo konferenciją, skirtą pirmajai Europos 1791 m. Gegužės 3 d. Konstitucijai. Instituto mokslininkės Rasa Čepaitienė ir Ramunė Šmigelskytė-Stukienė solidžiai atstovavo Lietuvos valstybei ir kartu Lietuvos istorijos institutui šiame renginyje.

Lietuvoje lapkričio 24–25 d. LII kartu su Lenkijos institutu Vilniuje, Vytauto Didžiojo universitetu bei Nacionaliniu muziejumi Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai surengė reprezentatyvią tarptautinę konferenciją, skirtą Gegužės 3 d. Konstitucijos metinėms paminėti „Tarp tradicijų ir naujovių: LDK XVIII amžiuje“. Pranešėjai iš Lenkijos, Rusijos, Baltarusijos ir Lietuvos perskaitė 24 pranešimus. Konferencija sulaukė didelio Lietuvos Respublikos Seimo ir Užsienio reikalų ministerijos dėmesio bei palaiškymo. Renginys buvo plačiai nušviestas Lietuvos žiniasklaidoje.

Kovo 28–29 d., bendradarbiaujant su Rusijos mokslų akademijos materialinės kultūros institutu, Vilniuje surengta tarptautinė konferencija „Lietuvos ir Šiaurės vakarų Rusijos viduramžių istorija ir archeologija“. Pranešėjai iš įvairių šalių perskaitė 15 pranešimų.

Gegužės 2–4 d. Institute įvyko tarptautinė konferencija, skirta Chylinskio Biblijos 350-ųjų metų jubiliejui „Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė ir protestantiškoji Europa XVII amžiuje“. Perskaityta 12 pranešimų. Konferencijoje, be Lietuvos mokslininkų, dalyvavo XVII a. tyrinėtojai iš Nyderlandų, Vengrijos, Vokietijos, Japonijos, Lenkijos, kurie pateikė naujų žinių ir vertinimų apie pirmosios lietuviškos spausdintos Biblijos vertėjo Samuelio Boguslavo Chylinskio veiklą LDK, Olandijoje ir Anglijoje bei tos veiklos kontekstus.

Gruodžio 1–2 d. vyko tradiciniu tampantis jaunųjų sovietinės epochos tyrinėtojų organizuojamas tarptautinis Vilniaus simpoziumas, šį kartą skirtas temai „Sovietinis asmuo ir visuomenė“ (konferencijos medžiagą ketinama pasiūlyti „Journal of Baltic Studies“). Simpoziumas leido užmegzti kontaktus su žymiais užsienio šalių sovietologais, kurie tampa nuolatiniais simpoziumo dalyviais, o mūsų mokslininkams įsitraukti į tarptautinį mokslinį sovietologų gyvenimą.

LII taip pat prisidėjo rengiant konferenciją „Vazų epocha Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje“ (spalio 19 d.).

Plėtojant tarptautinius mokslinius ryšius, remiamasi sutartimis su užsienio mokslinėmis institucijomis.

Kaip ir ankstesniais metais, LII turėjo veikiančias bendradarbiavimo sutartis su šiomis užsienio švietimo bei mokslo institucijomis: Adomo Mickevičiaus universitetu Poznanėje, Lenkijos MA Tadeuszo Manteuffelio istorijos institutu, Lenkijos MA Mokslo istorijos institutu, M. Koperniko universiteto Torunėje Istorijos fakultetu, Rusijos MA Visuotinės istorijos bei Rusijos MA Rusijos istorijos institutais, Herderio institutu Marburge (Vokietija), Ukrainos nacionalinės mokslų akademijos Ukrainos istorijos institutu,

Lenkijos mokslų akademijos Krokovoje II Istorijos-filosofijos skyriumi. Vedamos derybos dėl sutarties atnaujinimo su Valstybiniu Baltarusijos universitetu Minske.

2011 m. Institutas įgyvendino bendrus projektus su užsienio partneriais. Vienas iš tokių projektų, gerokai praplečiantis Instituto veiklos rėmus, yra *Lituanistikos studijos užsienyje*. Pagal bendradarbiavimo tarp LII bei Varmijos-Mozūrijos universiteto Olštine sutartį (pasirašytą 2008 m. spalio 28 d.) 2010 m. šiame universitete pradėta įgyvendinti lituanistikos studijų programa (LII projektui vadovauja prof. habil. dr. Tamara Bairašauskaitė bei habil. dr. Alvydas Nikžentaitis). 2011 m. su Lenkijos mokslų akademijos Krokovoje II Istorijos-filosofijos skyriumi faktiškai baigtas projektas, skirtas Horodlės unijos aktų publikavimui (vadovė – prof. Jūratė Kiaupienė). Metų pabaigoje pasiekė informacija, kad Herderio instituto pateiktas projektas, kuriame LII dalyvauja kaip partneris, skirtas kasdienybei II Pasaulinio karo metais, gaus finansavimą ir 2012 m. bus pradėtas įgyvendinti. LII mokslininkai dalyvauja Šiaurės rytų instituto (Vokietija) projekte „Pabaltijys. Vieno Europos regiono istorija“. Toliau kartu su Varšuvos valstybiniu archeologijos muziejumi vykdomas projektas, skirtas M. Brenšteino rankraščio „Kauno gubernijos archeologinis inventorių“ publikavimui (LII šį projektą koordinuoja R. Banytė-Rowell). Projekto trukmė 2011–2013 m. Lietuviškosios projekto dalies dalyvių darbą 2011 m. finansavo Kultūros rėmimo fondas. G. Piličiauskas dalyvavo Europos tarpvvyriausybinių bendradarbiavimo programos mokslo ir technologijų srityje – COST (*European Cooperation in Science and Technology*) projekte „Užlietų vietų priešistorinė archeologija ir kontinentinio šelfo landšaftas“ (trukmė 2009–2013). Šiuos projektus galime įvardyti kaip sėkmingus.

Kai kuriais kitais atvejais galime pasidžiaugti tik daline sėkme. Bendras projektas „Lietuvos–Lenkijos diplomatiniai dokumentai (1938–1940 m.)“ su Lenkijos tarptautinių santykių institutu (PISM) (LII jam vadovauja dr. A. Kasparavičius) didele dalimi 2011 m. buvo įgyvendintas ir yra realu, kad 2012 m. jo rezultatai bus publikuoti. Šio projekto įgyvendinimas susidūrė su rimtomis, galima spėti, net politinių aplinkybių nulemtomis kliūtimis. Minėtų dokumentų publikavimo iniciatyva kilo iš Lenkijos pusės (PISM), tačiau kelis kartus pasikeitus šio instituto vadovybei, o taip pat tikėtina ir dėl kitų – politinių – priežasčių, šio projekto PISM atsisakė tuo metu, kai jis faktiškai jau turėjo būti baigiamas. Todėl LII yra priversta baigti šį projektą be institucinių partnerių.

LII 2011 m. dalyvavo teikiant kelis europinius projektus. Antverpene įsikūręs Archyvų, dokumentų bei tyrimo centras (*Archives, Documentation and Research Centre (ADVN), Antwerp*) inicijavo projektą, skirtą tautinių judėjimų duomenų bazės sukūrimui. Projektas turėjo būti teikiamas Europos mokslo fondui (*European Funding Programme in the Framework of the ICT-PSP Work Programme*), tačiau, jau parengus paraišką, vienas iš partnerių atsisakė dalyvauti ir šio projekto dėl per mažo dalyvių skaičiaus teikti nebebuvo galima. Kitas projektas – VERMANEL (Viduramžių vokiškų knygų skaitmeninimas), – kuriame turėjo dalyvauti Rūta Čapaitė, buvo įteiktas, tačiau nepateko tarp

finansuotinių. Visgi visiškai nesėkme šių abiejų sumanymų negalima vadinti, nes užsimezgę akademiniai kontaktai neabejotinai ateityje atves prie sėkmingesnių rezultatų.

Tešiamas projektas „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės enciklopedija“ (iš viso turi būti parengti 4 tomai), kuriame dalyvauja Lietuvos, Baltarusijos, Ukrainos bei Vokietijos mokslininkai. Vis dar nėra aišku, kaip toliau bus bendradarbiaujama su Herderio institutu rengiant istorijos bibliografiją. 2011 m. pabaigoje LII įsijungė į tarptautinio projekto, skirto lyginamosioms elitų studijoms Europoje moderniais laikais, rengimą (šis projektas 2012 m. bus teikiamas Europos mokslo tarybos finansavimui).

* * *

2011 m. buvo baigta doktorantūros pertvarka. Švietimo ir mokslo ministerijos sprendimu Institutas iš dviejų sudarytų istorijos krypties doktorantūros komitetų – vienas su Vilniaus universitetu, kitas – su Kauno Vytauto Didžiojo ir Klaipėdos universitetais, liko tik viename, ir šiuo metu turi bendrą istorijos krypties doktorantūros komitetą su Vilniaus universitetu, o etnologijos krypties – su Vytauto Didžiojo universitetu. Naujas istorijos krypties doktorantūros partneris ir nauja teisinė aplinka dar šiek tiek trikdo sklandų šios doktorantūros darbą, bet tikėsimės, kad nesklandumai bus išspręsti ir doktorantūra remsis abipusiai naudingu bendradarbiavimu. Nerimą ima kelti etnologijos doktorantūros eiga, tiksliau tai, kad dalis doktorantų meta studijas jų nebaigę. Tai blogina Instituto doktorantūros rezultatus ir ateityje gali turėti skaudžių pasekmių įtvirtinant Instituto doktorantūros teisę.

Tuo pačiu metu dar tęsiamos pagal senąjį doktorantūros įstatymą prasidėjusios doktorantūros studijos bendroje doktorantūroje su Klaipėdos universitetu.

Artūras Svarauskas 2011 m. spalio 28 d. Klaipėdos universitete apgynė daktaro disertaciją „Kriščiūnioniškosios demokratijos idėjinė ir struktūrinė raida Lietuvos Respublikoje 1918–1940 m.“ (Humanitariniai mokslai, 05 H)

Doktorantūros studijas Institute tęsė istorikai Alfredas Rukšėnas, Živilė Mikailienė, Darius Juodis, archeologė Dovilė Urbonavičiūtė, Oksana Valionienė, etnologės Veronika Gribauskaitė ir Loreta Martynėnaitė. 2011 m. į istorijos krypties doktorantūros studijas priimti 2 doktorantai – Andrejus Ryčkovas ir Karolis Čaplikas, į etnologijos krypties – Renata Urbanė. Klaipėdos universiteto doktorantūroje toliau studijavo Rytis Jonaitis ir Irma Kaplūnaitė.

Instituto mokslininkai aktyviai dalyvavo doktorantūros procese: doktorantams vadovavo 7 mokslininkai, 13 buvo Gynimo tarybų nariais, 9 oponavo disertacijoms.

2011 m. programą sėkmingai baigė pirmoji podoktorantinių studijų programos dalyvių karta – Živilė Nedzinskaitė, Saulius Grybkauskas, Gediminas Lesmaitis. 2011 m. stažuotes tęsė Vaiva Narušienė, Marius Ščavinskas, Skaidrė Urbonienė. Ši programa ir darbas Institute jiems taps geru tramplinu tolesnei jų mokslinei veiklai.

Sukauptos žinios ir patirtis panaudojami ne tik rengiant jaunus mokslininkus, bet ir dalyvaujant studijų procese. Instituto mokslininkai dalyvauja projekte „I pakopos stu-

dijų programų atnaujinimas Vilniaus universiteto Istorijos fakultete“ (VP1-2.2-ŠMM-07-K-01-037), kuris vykdomas pagal Lietuvos 2007–2013 metų *Žmogiškųjų išteklių veiksmų programos* 2 prioriteto „Mokymasis visą gyvenimą“ 2.2 priemonę „Studijų kokybės gerinimas, tarptautiškumo didinimas“ (*priemonė leidyboje*). Gausus būrys (19 mokslininkų) dėstė Lietuvos ir užsienio aukštosiose mokyklose: Vilniaus universitete, Vilniaus edukologijos universitete, Klaipėdos universitete, Kauno Vytauto Didžiojo universitete, Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijoje, Europos aukštojoje teisės ir administracijos mokykloje Lenkijoje. Keli skaitė paskaitas Lituanistinėse studijose Oľštine.

* * *

Vienas iš Instituto veiklos tikslų – bendradarbiauti su valdžios, visuomenės ir verslo atstovais, vykdyti lituanistinių mokslinių tyrimų, socialinės ir kultūrinės plėtros užsakomuosius darbus, teikti metodologinę, metodinę ir kitą pagalbą. Ypač glaudus bendradarbiavimas Institutą sieja su Užsienio reikalų ministerija, su kuria pasirašyta bendradarbiavimo sutartis, taip pat su Lietuvos Respublikos Seimo Užsienio reikalų komitetu (Su Seimu taip pat pasirašyta bendradarbiavimo sutartis). 2011 m. paaštrėjus santykiams su Lenkija, atsigręžta į istorikus, tiek stengiantis palaikyti dialogą tarp abiejų šalių visuomenių, tiek aiškinantis šiuolaikinių problemų istorines šaknis. Todėl 2011 m. Instituto mokslininkai aktyviai dalyvavo renginiuose, susijusiuose su Lietuvos ir Lenkijos santykiais. Institutas dalyvavo rengiant apskritojo stalo diskusiją „Lietuvos–Lenkijos diplomatinio dialogo dvidešimtmetis“, kuri vyko 2011 m. rugpjūčio 31 d. Varšuvoje. 2011 m. antroje pusėje prasidėjo „Lietuvos geležinkelių“ paremtas habil. dr. Alvydo Nikžentaičio sumanytas ir įgyvendinamas bendras Lietuvos istorijos instituto, Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto, Varšuvos universiteto, Lenkijos istorijos muziejaus, Goethės instituto Vilniuje, Lenkijos instituto Vilniuje projektas „Atminties kultūrų dialogas ULB erdvėse“, kurio metu numatoma Vilniaus ir Varšuvos universitetuose surengti 12–13 paskaitų-diskusijų, kurių metu būtų nagrinėjami nacionalistiniai praeities vaizdiniai, aiškinamasi, kodėl santykių tarp ULB valstybių ir Lenkijos pagerėjimas netapo tarpvalstybinių santykių konsultanta. Projekto rėmuose jau įvyko keletas diskusijų Vilniuje ir Varšuvoje. Instituto mokslininkai dalyvavo ir Lietuvoje vykusiose lietuvių lenkų santykiams skirtose diskusijose, konferencijose.

2011 m. buvo tęsiamas bendradarbiavimas su senais partneriais, rengiant mokslo sklaidos renginius regionuose: Su Rietavo kunigaikščių Oginskių muziejumi, su Birštono rajono savivaldybe ir Birštono viešąja biblioteka, Panevėžio krašto muziejumi ir G. Petkevičaitės-Bitės viešąja biblioteka, taip pat dalyvauta kitų rajonų kultūros institucijų renginiuose arba konsultuota juos rengiant. Instituto mokslininkų pagalbos norėtų sulaukti daugelis tokių institucijų, deja, mūsų galimybės yra ribotos, ypač turint mintyse griežtus projektų, o dabar ir ilgalaikių programų darbų grafikus ir nuolatinį laiko stygių.

2011 metais, kaip ir ankstesniais, Instituto mokslininkai aktyviai dalyvavo mokslo žinių sklaidoje. Per 110 perskaitytų paskaitų, pranešimų, parašytų populiarių straipsnių, interviu radijui, pasisakymų televizijos laidose, diskusijose, knygų pristatymuose ne tik Lietuvoje, bet ir kaimyninėse šalyse – toks viešosios veiklos kraitis. Šių renginių metu pristatyti naujausi tyrimai, pasisakyta aktualiais istorijos klausimais. Dar 32 pranešimai perskaityti regioninėse konferencijose. Juose ne tik apibendrinti mokslinių tyrimų rezultatai, bet su jais supažindinti vietos gyventojai, paprastai gana gausiai susirenkantys į regioninius renginius.

Apibendrinant metų veiklą, pažymėtina, kad ir sudėtingos finansinės situacijos sąlygomis mokslo tiriamasis darbas Institute vyko sėkmingai, buvo toliau nuosekliai dirbama visose mokslinės veiklos kryptyse, derinant darbą Instituto programose su veikla LMT finansuojamuose projektuose, tęsiant senuosius ir pradėdant naujus projektus, tarp jų ir inicijuotus Lietuvos valstybinių institucijų, įgyvendinamus bendradarbiaujant su Lietuvos ir užsienio partneriais. Buvo ne tik tęsiamas, bet ir toliau plėtojamas tarptautinis bendradarbiavimas, ieškoma naujų būdų ir galimybių Lietuvos mokslininkų tyrimų rezultatus pristatyti užsienio šalyse.